

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Борисав Станковић

ЈОВЧА

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригинално издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

Борисав Станковић

ЈОВЧА

Садржај

I	4
II	21
III	28
IV	36
V	44

ЈОВЧА (КОМАД ИЗ ВРАЊСКОГ ЖИВОТА)

ЛИЦА:

ЈОВЧА, (у 1 3. слици око 50 година, у 4. око 60, у 5. До 70)

ТОМА, син му од прве жене

АРСА, син му од друге жене

ДЕДА-ВЛАДИКА

МИТА, Јовчин брат од стрица

МЛАДЕН, слуга, одрастао у кући Јовчиној уз Васку

ЈОВАН, слуга

СЛУГА (коњушар)

СТОЈМЕН, чивчија

ПРИЈАТЕЉИ из Призрена, први, други, трећи

АНЂА, Јовчина сестра од стрица

МАРИЈА, жена Јовчина, трећа

ВАСКА, кћи Јовчина и Маријина

ВЕЛА, снаха Јовчина, за Томом

СОФИЈА, снаха Јовчина, за Арсом

МАГДА, сестра Јовчина, удовица

НАЦА, сестричина Маријина

СТОЈНА, чивчика

НАЗА, стара Циганка, врачара

ЗУЛФА, млада Циганка, с Васкиним очима

ЈЕДАН ДЕЧКО

ЦИГАНИ, СВИРАЧИ: варошки (с ћеманима) и сеоски (зурлаши, бубњари)

ДЕЦА, СЛУТЕ, ПРИЈАТЕЉИ

Догађа се у Врању, осамдесетих и деведесетих година прошлог века.

I

У

дну двоспратна кућа, с тремом и од пола с доксом на стубовима,

под широком стрејом. Лево, од трема на доксам воде дрвене степенице. Горе, на средини, до узлаза степеница двоја врата, једно до других, затворена, с обеју страна од њих по два прозора, затворена, са спуштеним завесама. Десно, на доксаму, испод прозора, миндерлук с јастуцима, застрвен ћилимом. Доле, под десним вратима, већа, кујинска врата, отворена; десно од њих два мања прозора, отворена. Под степеницама врата од подрума и прозорче с решеткама гвозденим. Под тремом и даље пред кућом, калдрма, све до велике двокрилне капије на свод, лево, до које се види и део зида. Лево и десно око куће лиснате воћке. Уза стубове, и уз доксам, чак до крова, пењу се лозе, чардаклије.

Летње јутро.

МАРИЈА

(на доксаму намешта по миндерлуку јастуке, иде полако, у чарапама, ослушкује пред обојим вратима, тихо послује).

МАГДА

(долази с лева иза куће, под степенице, спази снаху своју горе):

Дошао?

МАРИЈА

(прстом на устима даје јој знак да не виче): Дошао!

МАГДА

(скинула нануле, у чарапама пење се на доксам тихо, љубећи се са снахом):
Када?

МАРИЈА

Синоћ. Не знам зашто, тек ми као да смо знали, те синоћ не одосмо на седење код Аритонових. Срећом, као да смо знали, те нас затече код куће, иначе ко зна...

МАГДА

Ако, ако. Зато онај мој, син, сигурно чуо у чаршији, па синоћ ето га кући и јутрос рано и право у дућан. А не као други пут ако у зору ИЗ механе дође... *(Желећи да се додвори Јовчи, рачунајући да он може чути, подиже глас)*: Ако, ако, дошао, ја! дошао свети Илија!

МАРИЈА

(уплашено): Ћути! Немој гласно. Немој да те чује! Можда не спава, можда се пробудио, па да не чује ларму... *(Готово је гура, те ова тихо силази, под степеницама натице нануле и губи се лево)*.

НАЦА

(долази с десна иза куће, кроз воће, отрчи под степенице): Тетко, је ли истина да је бата дошао? Отац био у цркви и тамо чуо, и послао ме да видим...

МАРИЈА

(маше јој руком да не ларма): Дошао је, дошао.

НАЦА

(отрчи иза куће десно).

СЛУГА

(долази с лева и стаје под доклат): Да отворим капију? Коње и кола да изводим?

МАРИЈА

Не, не смеш, не смеш. Док се он не дигне, он не обуче, и оде — не смеш ништа. Немој да капија почне да шкрипи, коњи и кола да лупају и да се због тога он пробуди, па знаш после...

СЛУГА

Е па како ћу? *(Показује на сунце)*. Ето већ откада је дан а толики посао чека. Не знам, да опет ја не будем крив...

МАРИЈА

Како »не знаш«? Ти бар знаш. Знаш да када он дође, да се не сме ништа по кући, да се лупа, док се он не пробуди. И када знаш, бар ти ћути. И иди тамо, доле, ако сад ови, фамилија и родбина наша, долазе, задржавај, не дај да се овамо пењу, лармају.

САУГА

(одлази лево).

МАРИЈА

(гледа око себе да ли је све у реду. Када види да испред његове собе до прага још нису донесене очишћене ципеле и нису спремљени леген, ибрик и пешкир за умивање, сва преплашена окреће се и, над степеницама, виче пригушеним гласом): Софија, Вело, где сте, море? Брзо овамо!

СНАХЕ СОФИЈА и ВЕЛА

(истрче из кујне, доле: Софија носи међу прстима очишћене ципеле; Вела носи леген, ибрик и пешкир; пењу се у чарапама на чардак).

МАРИЈА

Па где сте, за Бога?

СОФИЈА

Па ту смо, нано. Не можемо од оних доле да се окренемо. Већ се сви искупили. Сви се збили, па од њих човек не може да се макне.

Из Јовчине собе, десно, чује се кашаљ.

СОФИЈА

(оставља ципеле на крај прага).

ВЕЛА

(спушта леген на столицу коју јој намешта све крва).

ЈОВЧА

(излази. Пружа руке ка легену да се умива): Дај!

ВЕЛА

(полива га).

МАРИЈА

(Софији, показујући на собу): Иди и отвори прозоре.

СОФИЈА

(одлази у собу и диже завесе, отвара прозоре, распрема постељу).

ЈОВЧА

(умива се; брише се пешкиром који му Вела додаје): Па како си ти? Јеси здрава?

ВЕЛА

Јесам, тато.

ЈОВЧА

Како деца?

ВЕЛА

Здрава су.

ЈОВЧА

Како онај твој?

ВЕЛА

Па ти, тато, најбоље знаш какав је...

ЈОВЧА

док га нисам оженио тобом, ја сам знао какав је, али сада ти треба да знаш... И синоћ пролазим поред чивлука и видим да је тамо нешто мењао, неке штале премештао. Шта је он имао тамо да се меша?

ВЕЛА

Па не знам, тато. Ваљда с тобом се за то разговарао па то чинио. Не знам.
(Прихвата пешкир који јој Јовча враћа.)

ЈОВЧА

Е, е...

СОФИЈА

(износи појас и одело горње; она и Вела држе појас којим се Јовча опасује).

ЈОВЧА

(спушта се на миндерлук, пружа ноге).

СОФИЈА

(доноси ципеле и навлачи му их на ноге).

ВЕЛА

(примиче му софру на којој су већ постављени ибрик с кавом, са шољама, с тацном дувана, и послужењем).

СОФИЈА

(служи га слатким и водом).

ВЕЛА

(сипа у шољу каву, прави цигару и меће је у муштиклу и приближује).

СОФИЈА и ВЕЛА

(односећи леген, ибрик, пешкир, силазе у кујну, из које извирују женске; све се губи у дубини таме кујинске).

ЈОВЧА

(пали, пуши, и срче каву; окреће се жени): А ти... шта је?

МАРИЈА

(стојећи до зида, погнута): Ништа.

ЈОВЧА

Како синови, снахе? Како чивчије и берићет?

МАРИЈА

Па као што знаш, тако је.

ЈОВЧА

Јесте здрави?

МАРИЈА

Здрави.

ЈОВЧА

А Васка? Како она?

МАРИЈА

Здрава је.

ЈОВЧА

Здрава? Није боловала? Да ти не кријеш?...

МАРИЈА

Није, није. Видећеш је већ каква је.

ЈОВЧА

Знам ја колика је. Али, камо је? Где је?

МАРИЈА

Сигурно није још устала. Шта ћу? Знаш, ти си је тако размазио па и од тебе дуже спава.

ЈОВЧА

Ако, ако. Је ли чула да сам дошао?

МАРИЈА

Није. Нисам хтела да је будим.

ЈОВЧА

Ако, ако... Добро, што је ниси будила. Нека спава, нека се одмара. Ама, да није она боловала, била болесна, а ти ме сад лажеш, кријеш? Јер, сневао сам је, толико пута сам је сневао, па сам се бојао...

МАРИЈА

Није, није никад била болесна, увек је била здрава.

ЈОВЧА

Е, ако... Добро само кад то није. (*Одобровољен*): Сада иди тамо (*показује собу*) и тамо из бисага извади неке свиле и басме што сам за њу донео. Али, да од тога одмах начини одело, да носи, хоћу да је видим у то обучену.

МАРИЈА

Добро, добро. (*Пође, застаје.*) А за друге, остале, јеси што донео? (*Уђе у собу.*)

ЈОВЧА

За које друге? И зашто да донесем?

МАРИЈА

(*враћа се*): Па и другима требао си шта да донесеш. Требао си свима у кући по нешто да донесеш а не само њој, па овима да је жао.

ЈОВЧА

Ако је коме жао нека иде одавде.

МАРИЈА

Сви су твоји. Па немој тако. Деца су ти како они тако и Васка. И не само њој да доносиш, само њу да китиш, а ове друге и не гледаш, па се бојим да, можда, због тога они њу почну да мрзе...

ЈОВЧА

Јест, моји су сви. Али, ако су моји, ако сам их родио, ја сам се сваком и одужио. Сваки има да једе и да живи. А Васка, она је моја и хоћу да је *моја*. И ти, да не знаш да си је ти родила, ти си јој мати, и да ја, због ње, морам да те трпим — не би ми се овако ти сада преда мном... нити би још смела да ми сада ту... не би, јер би отишла и ти куда су отишле и оне друге, њихне матере. Али, овако, ну ми ти роди, њена мати постаде, и веза ми руке...

МАРИЈА

Не кажем ништа. Само није лепо. Ако мени нису сви једно, нисам им мати, теби су сви једно. Сви су твоја деца. И не због тебе, него због ње, Васке, нећу после, кад опет одеш и кад те опет по неколико година нема, да они због тога, због тебе, што ти само њу гледаш, њу почну да мрзе, попреко да...

ЈОВЧА

Кога да мрзе? Ко је тај који би смео, усудио се?

МАРИЈА

Нико њу не мрзи, нико је попреко не гледа, али нећу ни да може то да...

ЈОВЧА

Ах, ти, ти! »Нећеш«, ти »нећеш«, ах за то твоје »нећу«, да си само друга а не њена мајка, сада би ти видела манастир или твоју мајку и браћу одакле сам те довео. Али, ти то знаш, и зато оволики језик и имаш. А сада, хајд иди, и тамо у чаршији покупуј па метни у бисаге и после раздај свима, као да сам и њима донео. *(Љутило)*: Хајд, сада иди!

МАРИЈА

(одлази; силази у кујну у којој настане потмуо жагор кад она уђе).

Пауза.

МИТА и АНЂА

(излазе из кујне. Мита готово силом вуче Анђу за собом; пење се, чистећи успут одело и загледајући се; Анђа за њим скрушена).

ЈОВЧА

(кад их смотри, палећи цигару показује им да приђу и седну).

МИТА

(поклони се, седне ближе).

АНЂА

(оборена погледа, спусти се подаље).

ЈОВЧА

(Анђи): А шта ти? Како твоји? Где си ти? Што си чак тамо села, у крај? Јеси здрава? Како твоји?

АНЂА

(подиже се, понизно): Здрава сам, здрава.

МИТА

Није хтела да дође. Једва је доведох. Неће. Вели: што ћу и ја тамо? Неће, ја; неће, јер зна да мора за њенога онога сина, красника...

АНЂА

Немој Мито, немој одмах на њега.

ЈОВЧА

Како он, како »красник«, шта он ради?

АНЂА

(моли мимиком Миту да не говори).

МИТА

Што ме гледаш, што ме молиш? Не може више, сестро. Мора да се говори, мора да се зна. Не могу *(показује на Јовчу)*, па после на мене све да баци, да сам ја за све крив.

АНЂА

Ниси, ниси крив.

МИТА

Нисам крив, и нећу да сам крив. Нећу да бата на мене после: какав сам ја твој брат и, како сам знао за то, што му нисам на време казао па да он њега, као што треба, за перчин ухвати... Не може се више, сестро, мора, мора да се каже... Ја теби лепо говорих: Гледај, гледај док бата Јовча није дошао, стежи га, не дај му да се толико проневаљали; али ти: Не могу, шта могу ја? Он је већ велики, већ домаћин, свој господар... »свој господар«, али, ено, већ виноград на Ћошци оде, и ону њиву већ је начео, преполовио...

АНЂА

Ако, од оца му је остало и очево а не туђе једе и троши.

МИТА

А, тако! Тако ти! Баш ми је мило. Тако. Бар ето и сам бата нека то види и чује каква си.

ЈОВЧА

Ама шта је, говорите.

МИТА

Па ето то, бато. Знаш оног њеног. Можда га се и сећаш: кад је био мали долазио је и он овамо, играо се са децом. Па сад ето тај њен син... Ти, као што знаш, кад ми даде оне паре да отворим дућан, трговину, ја од тих пара одвојих и дадох и њему, моме

зету, њеном мужу, његовом оцу. И као што ми ти нареди, нисам хтео да му кажем да су то твоје паре, да се не би олењео, него сам казао да сам од другога, комшије, узео под интерес и да, ако не вратимо на време, да ће нам све продати. И, нећу душе да грешим, покојник све на време тачно врати, а од тога виде вајде, добро заради, купи баш тај виноград и ту њиву. А и она (*показује на Анђу*) и она му је помагала. Али, она сигурно је знала да те паре нису моје већ да су то твоје, од тебе, бато, па само да се не обрука пред тобом, и она, дан и ноћ је са њим радила, помагала му је. И одужише се, вратише, помогоше се и подигоше се. Али покојник умре. Ти баш не беше овде, на путу беше. И ми ти лепо њега, сина, на његов, очев, занат дадосмо, да изучи, да га у дућану заступи. И он изучи добро, нећу душу да грешим, најбоље. Само кад хоће, може да скроји и сашије као нико други... Али, која вајда, кад он у дућану, за тезгом никад није. По механама, са девојкама, момцима, тамо је увек. У ком крају чаршије дућан узме, цео комшилук, све девојке упали. На свакој свадби, веселу, он је. На сабору због њега најбољи свирачи, најлепше место испред цркве, не може да се добије. И онда ора, песме, веселе. Ако славу слави, по три дана се пије и весели, као да је први, хаџијски син. И говорим овој: Зашто, море, зашто толики трошак? А она, као да сам јој крвник а не брат, као да јој зло мислим, чак се и обрецне на мене: И моја кућа нека је весела! одговара и гледа ме попреко. И поред њега, и деца нам се искварише. Ето моја, рођена, већ велика деца, синови и ћерке, више се друже, више воле њега него ма кога. Не смем своје дете да изгрдим, избијем, јер знам да ће оно одмах код ње да бежи, и једва тамо код ње да остане, јер зна да ће она, тетка, да их крије, и они тамо код ње, с њим, да се веселе. А сада чујем: и пропио се, па не само то него, што је најгоре, поче и са кафанским женама...

АНЂА

Не чак и то...

МИТА

И то, и то, ја! И то с кафанским женама почео, па ће какву болест да навуче, па ће то у кућу да донесе и ево, и кућу, и нас, фамилију, да упропасти.

АНЂА

(очајна и погледом моли га, пориче).

МИТА

То је, ја! Кад није, а зашто је зимус боловао, лежао?...

АНЂА

Није, није од тога. Него назебе, прозебао и зато је боловао, а не то, не... ох!

ЈОВЧА

(Мити): Хајд ти! (Анђи, која се такође диже, руком даје знак да остане, да дође ближе.)

МИТА

(повлачи се, силази).

МАРИЈА

(која је стајала доле на кујинским вратима и слушала, дочекује га прекорно, пригушено): Ниси требао баш толико и све сада да кажеш Јовчи. Ниси требао, јер (показује на Анђу горе) сад, од оволиког срама, шта јој још остаје? Или у свет да иде или у бунар да се дави!

МИТА

Неће, неће да се дави. И не могу ја више. Одавна сам ја чекао да кажем, да скинем са себе. Нећу после да сам ја крив, да ја нисам говорио, казао... А сад, ето она, и сад сама нека, како зна, говори, брани се... (Повлаче се у кујну.)

ЈОВЧА

(Анђи, после паузе): Па?

АНЂА

(понићнута, ћути).

ЈОВЧА

(нестрпљиво): Говори. Немам ја када, и нећу ја то. Је ли истина?

АНЂА

Истина.

ЈОВЧА

Све?

АНЂА

Па...

ЈОВЧА

Истина да је виноград продао?

АНЂА

Јесте.

ЈОВЧА

И њиву већ упола начео?

АНЂА

Јесте.

ЈОВЧА

И дућан празан, ништа у њему не ради?

АНЂА

То не знам.

ЈОВЧА

(плане): Па шта ти знаш?

АНЂА

(сва поникла, зајеца).

ЈОВЧА

Одмах да га ожениш, с првом која га хоће. Одмах, на мој трошак. Одмах, или ћу му као врапцу главче... и теби...

АНЂА

(захвално, хоће да му ноге обгрли): Ох, бато!

ЈОВЧА

(одбија је): Ћут!

АНЂА

(унатрашке се повлачи угушујући јецање, силази и бежи лево иза куће).

Чује се на капији лупа звекира.

ВЕЛА

(истрчи из кујне и отвара врата на једном крилу капије).

ВЛАДИКА

(улази, благосиља Велу која га љуби у руку, погледа на доклат, полази степеницама).

ВЕЛА

(отрчи брзо горе Јовчи): Тато, ево владика иде!

ЈОВЧА

Ако је. Сигурно први пут долази.

ВЛАДИКА

(попео се, иде Јовчи).

ЈОВЧА

(устаје): Ох, дедо, зар ти? Што ти да се трудиш? Зар место ја теби први да дођем, а то ти...

ВЛАДИКА

Остави, Јовчо.

ЈОВЧА

(љуби му руку): Благослови!

ВЛАДИКА

Де, де. Какав теби благослов! Теби не треба. Бог ти је и иначе дао све што желиш. Него, ја, јутрос, у цркви, за време службе, чух, па ево. *(Седају на миндерлук.)* А зажелио сам те се, одавна те нисам видео. Колико већ година како ниси дошао?! Има већ читаве две године како си једнако на путу, по трговини. И како ти се не досади већ то и толико путовање?

ЈОВЧА

Па знаш, дедо, ти бар знаш: навикао сам се. А и тамо, свуда, као да сам у својој кући; свугде имам пријатеља, родбине. И тамо имам имања и своје куће.

ВЛАДИКА

Па и своје жене, Јовчо?

ЈОВЧА

Ех, било то.

ВЛАДИКА

Ако је било. И нека је било. За тебе је, Јовчо, све, и алал ти вера! Не да кажеш да ти сад ово у очи ласкам, или ма шта... Али, и кад ниси овде, колико те пута спомињем и хвалим Бога што си ти. Јер, да тебе нема, шта би од нас, од ове цркве и вере било?!

ЈОВЧА

Па, зар вас је ко дирао?

ВЛАДИКА

А, не. Ко сме? Још када се чуло да си био у Стамболу, и тамо код самога цара... А зар мога, Јовча, код самога цара и код везира да одеш?

ЈОВЧА

Та, морао сам. А да се може увек, то ти већ знаш. Само неколико кеса, и све се може. Али, морао сам...

СОФИЈА и ВЕЛА

(доносе послужење за владика, служе њега и Јовчу, па се измичу).

ВЛАДИКА

(гледа за њима, Јовчи): И срећан си, Јовча. Сва ти деца добра, и синови, и снахе.

ЈОВЧА

(с досадом): Деца добра, ама им матере не ваљаше, те их отерах. А и ову бих...

ВЛАДИКА

А немој, Јовчо, доста си их. Доста!

ЈОВЧА

А и ову бих, и ову! Јер, дедо, ти већ то не можеш да знаш, свештено си лице: али, све оне, жене, *ништа* нису. Само све оне гледају да те преваре: док је немаш, не узмеш за жену, мислиш да је она Бог зна шта, да је она то што мислиш, желиш, сањаш, а кад оно после — *ништа!* И зато, нека је грех, ма шта, не могу после да их гледам, трпим. И зато, то сам грешан, признајем, ако саме нису хтеле, миром, мирно да иду, добивале су онда манастир, и квит.

ВЛАДИКА

Било то, било, сад неће више.

ЈОВЧА

И ову бих, и ову, али Васку ми роди. Неку срећу имала што ми њу роди, а иначе...

ВЛАДИКА

А Васка ти је, нека је, хвала Богу, жива и здрава, што нико нема. Гледам: израсла је, развила се и под небом мучно да је такве има.

ЈОВЧА

(тронут): То ми је, дедо, све. То, моја Васка, то је све што имам, што сам имао, и што ћу имати. то је све моје, и ништа више.

ВЛАДИКА

Ако, ако, Јовчо. Нека ти је жива, здрава! Па, како је, дао Бог, већ израсла, ушла у године, нека се са срећом нађе и каква прилика, муж...

ЈОВЧА

(плане): Каква »прилика«? Какав »муж«? Ко за њу муж?! За мене нема зета!

ВЛАДИКА

Толики је, најбољи, од кад тражили, а ти не даш, и не даш. Како да нема?!

ЈОВЧА

(одлучно): Нема!

ВЛАДИКА

(одсечно): »Нема«, јер га ти нећеш.

ЈОВЧА

(још одлучније): Нема!

ВЛАДИКА

(загледа му се дубоко у очи, приближивши се): Нећеш, јер ти не треба. Не даш је... другом!

ЈОВЧА

(разуме сумњу, плане, уплаши се од помисли да свет, и владика, сумњају да он сам, отац, нема што с Васком; жури се да ту сумњу отклони; сасвим се приближује уз владика, гледа му у очи право, силно): Дедо! Знаш: човек, цео век жедан, тражи нешто. Не нађе то. Па... дигне руке, прегори. Али, жедан, бар хлад да нађе! Ни то нема. Сам он узме, посади дрвце, чува, пази да оно порасте, те бар ту, ако не жеђ да угаси а оно хлад да нађе... Дрвце порасте, зазелени, захлади... Али, око њега нигде, нигде бор, јаблан, све сучке... *(Уноси се бесно у владика; гледа га широко, очајно, упиње се да га он разуме):* Е сад, бива ли да то дрвце одсечем, дам, вежем га за сучку? Бива ли? Кажи де!...

ВЛАДИКА

(уступајући као под неким теретом, слеже раменима, диже се, полази): Јовчо, синко. Не разбирам што говориш, али знам, осећам... Ради што знаш... *(Застаје.)* Ама, мислим: ако нема овде... Ти си бар пропутовао свет, имаш свуда пријатеље, познанике, па зар ни тамо нема? Или, ниси тражио?... *(Одлази тихо.)*

ЈОВЧА

(остаје занесен, узрујан, у полусвести, савија цигару и пали, пије журно ракију. Готово шапатам): »Не даш је другом!«

ВАСКА

(излази из своје собе, унезверена; кад види Јовчу пође брже к њему с болним осмехом): Ох, тато, где си? *(Љуби му руку, клекне, клоне, загњурује му главу на груди.)*

ЈОВЧА

(тргне се): Ту сам, ћери, ту. *(Под теретом сумње коју је разумео из владичиних речи, са страхом од света да их не види, полако је одгурује од себе, да би је и боље могао гледати):* Тако си унезверена, окупана у зноју, и као убијена. Шта ти је?

ВАСКА

(силом се смешећи): Ништа, тата.

ЈОВЧА

Да ниси што страшно сањала?

ВАСКА

(трза се): Ех, ништа то!

ЈОВЧА

Да ниси болна? Да ти није тешко?

ВАСКА

(понишно, стидљиво али убијено и болно): Ништа ми није.

ЈОВЧА

(у изговору њеном осећа бол њен, и у болу неки велики, нем, горак прекор њему): »Ништа«? *(С горчином):* Видим ја, видим. *(Тешко му да је гледа такву, хоће да је обрадује и уклони, да би остао сам са мислима које га спопадају):* Да видиш што ти је тата донео! Иди матери. И одмах да ти кроји, одмах, да...

ВАСКА

(једва што показује знаке неке радозналости и радости, одлази и силази немарно, уморно).

ЈОВЧА

(гледа за њом; сав трепти од грозе сећајући се речи владичиних, које понавља): »Не даш је другом!« *(С осећајем мржње на тог незнаног још младожењу, раскопчавајући минтан и огрлицу, бесно, ситећи се себи самом):* Немаш куд више, Јовчо: мораш! *(Клоне на миндерлук).* Мораш!... Ако не њега, бар кућу, пријатеље да нађеш... Мораш! Одмах, што пре! Мораш!...

II

В

*елика раскошна соба Јовчина, застрта тешким ћилимима. У дну,**врата с прозорчетом горе, за собу где је купатило; испред њих поређано одело. С лева, врата за Васкину собу отворена; с десна, два прозора кроз које се виде лиснате воћке.*

МЛАДЕН

(стоји у дну и ослушкује, ако би га Васка позвала, да је послуша).

ЈОВАН

(докрада се с лева):

Младене, зар се још купа, још облачи?

МЛАДЕН

(ућуткује га): Још, још. Ћути, да те не чује.

ЈОВАН

Е, нека ме чује! (Прилази ближе и ако га Младен спречава, подиже се и провирује): А бре, Младене, може ли што да се види?

МЛАДЕН

(одгурне га): Јеси ли луд?

ЈОВАН

*Пусти ме, пусти само да навирим, да видим. Можда је још гола, још се није обукла... Ох, да само видим!**Чује се Васкин глас.*

ВАСКА

Младене, донеси ми горње хаљине.

ЈОВАН

Пусти ме, бре, да ја однесем, да је само видим. Мора да је страшно лепа, страшно бела, а већ велика је, одавно већ девојка, одавна развијена.

МЛАДЕН

(одгурне га снажно и с оделом одлази).

ЈОВАН

(враћа се ближе): Срећан си, Младене, срећан што си њен, што њу двориш, служиш и што, кад је облачиш, можеш руком да је додирнеш; што ноћу, кад спава, можеш, колико хоћеш и како хоћеш, да је гледаш! Ех, кад бих ја био њен, на твом месту! Али, шта и мени, код мојих снашка, фали? Моје место још боље, још лепше. Ја бар нисам жељан, не трпим, не мучим се гледајући као он. Ја овамо код снашка имам бар све. Истина, не увек да ме хоће као човека, што сам им мио и драг; него, кад се напију, развеселе, а мужеви, газде, још пијанији, или заспе или одлутају да тамо, по вароши, по механама, и са Циганкама... а оне, већ опијене, већ распаљене, већ у постељи, па онако, у ноћи, у мраку... И онда ја... Истина не као човек. Сутра ни да ме погле да. Као да не зна да ме је звала, да сам код ње био. Ништа. Ни да зацрвени, застиди се. А, шта има и да црвени? Право има. Шта сам ја? Слуга. Ништа. И право има.

И прве године беше тешко, мучно. Да се излуди. Не смем. Борим се. Шта ја знам, и откуда смем да помислим на то?! Газдарице су ми, снашке! А морам једнако са њима да сам, да их служим, дворим. Ако у амам на купање пођу, ја да их пратим, из амама дочекујем; код куће, у соби, да их раслађујем, доносим пиће, јела... Лети, ако се оде у село, на чивлук, и тамо једнако са њима сам. И кад се купају у реци, хладу, оне — као да нисам жив, нисам мушко — неће да ми кажу ни да се окренем од њих, да их не гледам. Тако се преда мном брчкају, купају, свлаче и облаче... И хтеде да се излуди, да се пресвисне, док једне ноћи...

МЛАДЕН

(излази, унезверен).

ЈОВАН

(потрчи да се уклони, мислећи да ће и Васка изићи; враћа се): А бре, обуче ли је?

МЛАДЕН

Па?

ЈОВАН

Ништа.

МЛАДЕН

Што су ти очи вреле?

ЈОВАН

Чујеш, иди, мичи се, јер сад ћу те...

МЛАДЕН

(удара га, изгура га и затвори врата): Одмах се враћај тамо, у виноград, на бербу; носи шта треба да те не чекају! Сви су тамо само се ти извлачиш. *(Враћа се посрћући):* Ох, ово се не може више! Ја, не више. ... »Донеси воде, Младене! Поливај ме! Облачи ме, Младене!« ... И скида се, облачи, дотерује, а пуста јој снага врела, бела. И целе ноћи ту, код ње, ако јорган од врућине збаци, открије се, да је покријем; да, када почне бунцати, у сну љубити и грлити јастуке, ја јој квасим чело и додајем свеже воде... Као да ја нисам жив, као да нисам мушко. Ако сам јој чувар, слуга, одрастао поред ње, ипак... Ох, целе ноћи је откривена, целе ноћи мирише. Покријем је, а очи ми се силом упијају у њу, руке ми саме, силом, њено тело додирују, косу њену, лице...

А да идем, да бежим од ње? Ох, знам да нигде нема веће сладости, среће. И ако трпим, хоћу да излудим, ипак је срећа, срећа...

Али, не могу више. Убићу је, убићу је, Бога ми, душе ми! Убићу је, пошто живу не смем да је имам, живој не смем да погледам у очи, ни реч да јој кажем... Убићу је, убићу, и бар мртву да је имам, мртву да је љубим. *(Стреса се):* Ох, ох, убићу је, убићу је још увече и онда целе ноћи ћу је љубити мртву, целе ноћи ћу јој љубити уста, ох, ала ће то бити слатко! Целе ноћи ће бити моја. Све ћу моћи да јој кажем. Целу да је грлим, љубим, ох, ох!... Да, убићу је! *(Хвата се за чело):* Ох, Боже, Боже!

ВАСКИН ГЛАС

Младене, јеси спремио пиће и јело?

МЛАДЕН

(трза се, прекорно себи): Ех, мало не заборавих. Ево, сад! *(Одјури лево.)*

ВАСКА

(излази зајапурена, леже клонуло на миндерлук, на леђа, забацује руке више главе): Ох, докле? *(Зажмури.)*

Пауза.

МЛАДЕН

(уноси софру са саханима јела, тањирем воћа, грозђа, бресака и др., боцом вина и чашом, намешта је до Васке, да јој је што ближе устима, да се не мора ни подизати него да се лежећи може служити; затим се измакне, чекајући заповести).

ВАСКА

(окрене се лењо, окуша јело): Оди, једи и Ти.

МЛАДЕН

А, ја не могу. *(Повлачи се.)*

ВАСКА

Једи. Не могу ја сама. На, бар узми, пиј ово. Не могу, јако је то вино за мене. Што ми ниси донео оно друго?

МЛАДЕН

Није расхлађено.

Пауза.

ВАСКА

(служећи се, пијуцајући, посматра га подсмешљиво): Гле, гле, па ти имаш нове чакшире и минтан.

МЛАДЕН

Па купио сам, Васке. Оне старе поцепале се, па да ти не бих прљао по соби, нове сам купио...

ВАСКА

(загледа га, даје му знак да се okreће, што он и чини, загледајући се и сам): Па то ти баш лепо стоји. Зар имаш толико пара?

МЛАДЕН

Па имам. И без ајлука, само од тебе бакшиша што добијем па би било доста.

ВАСКА

Па зар ти све то чуваш што ти ја дам?

МЛАДЕН

Чувам. Овде код вас имам све, и немам за шта да трошим.

ВАСКА

И много пара имаш?

МЛАДЕН

Па, не знам. Сигурно имам доста. Мећем у сандук. Не знам колико има. Сигурно доста.

ВАСКА

Како не знаш? Зар не служиш да стекнеш? Сигурно једва чекаш да мало зарадиш, имаш пара, да не би више служио. А овамо: не знаш колико има.

МЛАДЕН

Па имам, имам доста. Могао бих да не служим више.

ВАСКА

А опет служиш?

МЛАДЕН

Па, не служим.

ВАСКА

Како: »не служиш?« Кад, од како си, ти си код нас, и колико већ година има, само си код мене, само мене служиш, двориш.

МЛАДЕН

А, па *то*. Јест, *то*. Служим, али није то служба. Тебе кад служим, то није служба. Није тешко... и целог века ћу те — служити!...

ВАСКА

(открива у том говору Младеновом осећања не обичне верности и покорности једног слуге него осећања пробуђене мушкости, ко зна од кад си лом затајаване, у њу заљубљеног човека кога, као таквог, није досад познавала, само замишљала, сањала. Годи јој да настави истраживање у том правцу. Полагано се издиже, седа. Гледа га нетремице, право у очи, испитивачки. Хоће да га још више распали несташним питањима, задиркивањем, градећи се, као да га не разуме):

»Целог века ћу те служити!« Знам, због плате, бакшиша, да стекнеш што више пара.
(Смеје се.)

МЛАДЕН

Не, Васка. И без плате, без бакшиша! Плата, бакшиш ми што — могу тебе да служим. (Сав збуњен): Ето то!

ВАСКА

(све несташњије, раскалашњије): »Ето то!« (Смеје се раздрагано): Ха, ха, ха. ...
(Заваљује се, хоће да привуче иза себе јастуке, да се наслони): Де, шта си се збунио!
Намести ми те јастуке.

МЛАДЕН

(пометен, помаже јој, намешта јастуке иза ње, окренувши главу, јер не сме да је гледа: брзо се опет измиче).

ВАСКА

(све раздраженије): Ха, ха! Гле како се збунио, како је поцрвенео!

МЛАДЕН

(гледа је болно, молећи, кршећи прсте).

ВАСКА

Ха, ха! »Служба ми плата!« Бре, луд ли си, Младене?

МЛАДЕН

Па... ето..., луд сам, Васка! (Хоће да побегне.)

ВАСКА

(примети му намеру, скочи, ухвати га за руку): Гле дивљака! Нећеш! Ту да седнеш! (Натера га да се спусти крај софре, испод њених ногу, пошто опет седне и завали се): И ето, кусај, пиј (налива му чашу), па да ми причаш то: како то? откад то? Све, све, све! (Раскалашно се зацењује.) Брзо, одмах, брзо! ... Не могу да чекам више. Све, све, све!

МЛАДЕН

(држи чашу у руци која дрхти, и просипа вино; уплашено, очајно): Аман, Васке, не то!

ВАСКА

(се зацењује): То, то! Све, све, све!

(Завеса полако; и по спуштању чује се још загрицнут смех Васкин.)

III

К

ућа као у I чину. Ноћ звездана, без месеца. Празна позорница.

Издајека, све ближе и јаче, чује се силна свирка, сељачка и варошка, састављена из више група свирача: гоч бије, грнета пишти и трешти, ћемана цвиле и извијају. Свира се свадбена песма, кад просиоци, нови пријатељи, иду да прстенују девојку. Урнебес, свирка, топот, подврискивање, туфеци све ближе. С лева, иза капије, лелујава светлост фењера које носе на моткама, и игра дугачких сенака. На капији се чује снажна лупа звекира.

ЈОВЧИН ГЛАС

(снажно, раздрагано, поносно):

Чедо, Васке, отвори!

Доле, у кујни, па у соби до ње, на прозорима, појављује се светлост, промичу изнутра сенке; с лева, поред степеница, неко са запаљеним фењером појави се и опет се изгуби натраг. Споља се чује свирка само ћемана, пригушено, чежњиво.

ЈОВЧИН ГЛАС

Е, пријатељи, ето то је та Јовчина кућа, имање. Широко колико зид овај држи чак тамо; а дубоко тамо кроз воће, тамо до на крај вароши и даље, даље, у поље, у гору...

ГЛАСОВИ ПРИЈАТЕЉА

Ау, пријатељу!

ЈОВЧИН ГЛАС

И осем ове куће, дедовске, и баште и нешто воћа овде, све ја сâм стекао, прикупио, здружио...

ГЛАСОВИ ПРИЈАТЕЉА

Аферим, пријатељу! Аферим, пријатељ-Јовча!

Отворе се часком врата на кујни, једна снаха у нанулама са свећом оде горе у Јовчину собу, отвори је, запали још свећа и враћа се у кујну; друга свећа, с тежим кораџима, испадне из кујне и промиче десно иза куће.

ЈОВЧИН ГЛАС

(нестрпљиво): Ама, што се не отвара то?! (Лупа бесно.) Ако она, Васка, тврдо, здраво спава, што други?... (Свирачима): Свирајте бре, силно. И она да се пробуди! (Бешиње): Отварајте!

Снажна свирка; гоч.

Кујна се отвара, осветле се врата.

СОФИЈА

(на брзу руку обучена и забрађена, са свећом која јој дрхти у руци, лупкајући нанулама, трчи ка капији; уплашеним гласом): Сад ће, сад! (Отвара капију.)

На капији се указује напред Јовча, на коњу, за њим још три пријатеља, у богатом призренском оделу, на коњима. За њима свирачи и носиоци фењера.

СОФИЈА

(понишно, уплашено): Добро дошао, тато! (Застаје, уплашена присуством страних људи.)

ЈОВЧА

(опоро): Држ' коње!

СОФИЈА

(придржи му коња да сиђе, сагиње му се руци, коју он отрже).

ПРИЈАТЕЉИ

(скидају се сами с коња, предају их својим момцима с фењерима, који прихвате и Јовчиног коња, и воде их лево, кроз воће).

ПРВИ ПРИЈАТЕЉ

(свирачима, сеоским са гочем и зурлама): Ви ту доле, пред кујном. Одморите се. Док затреба. С нама само тиха свирка. Је ли тако, пријатељу?

ЈОВЧА

(трза се): Да, пријатељу. (Виче према отвореним вратима кујнским.) Подрум отварајте! *(Свирачима):* Ракију, вино, све да вам се да, не чекајте, одморите се, док... *(Пријатељима):* Овамо! *(Пење се с пријатељима и варошким свирачима, иза Софије која им светли уза степенице; Софији):* За нас горе гуменцу, и кафе, одмах! А деда - Трифунове чаше и зарфове стамболијске!

БУБЊАР СЕОСКИ

(док се други свирачи намештају пред кујном, улази у кујну и завирује лево и десно, враћа се к својима слежући раменима, тихо, зачуђено): Никога, бре, нема. Пусто!

ЈОВЧА

(у пролазу поред Васкине собе, лупа; и поред љутине што их ни она ни остали у кући, сви скупа, не дочекаше како се надао, ипак нежније): Васке, чедо! Устај! Тата дошао и... *(Пријатељима које пропушта у своју собу, поред Софије која подиже свећу уз врата и крије лице):* Сад ће она, мазнуша, док се спреми, удеси! *(Улази за пријатељима да их тамо размести; за њим и свирачи. Врата остају отворена, осветљена.)*

СОФИЈА

(повлачи се, одлази у кујну).

СВИРАЧИ

(доле, кад је смотре, обрадовани): Снашке, газдарице, вина, ракије!

СОФИЈА

(одмахне им само руком, замакне у кујну).

Пауза.

У соби, горе, утишанији жагор: »Ако, ако, пријатељу! Аферим, Јовче! па тиха, мека, чежњива свадбарска свирка.

ЈОВЧА

(излази из собе на доклат; љут што се његови не појављују; с почецима већ сумње и слутње неке тешке тајне јер види да Васкини прозори још нису отворени; бесно у мрак): Камо сте, бре, камо?

НЕКО С ФЕЊЕРОМ

(с лева, дошав до испод степеница, уплашено, пригушено): Ту смо, ту!

ЈОВЧА

(бешње): Овамо, бре!

НЕКО С ФЕЊЕРОМ

(изгуби се опет лево иза куће).

МАРИЈА

(из кујне, забуљена, држећи се рукама за главу тетурајући, сметено се пење):
Ох, ево, ево!

ЈОВЧА

(кад је спази горе, издиже се више још, једва се уздржавајући од беса): Овамо
ти!

МАРИЈА

*(са свећом, сметено, задизујући шалваре да се не спотакне, у страху не зна
куда ће; пође час на једну час на другу страну; пође у собу гостима, више да би се
склонила од њега, његовог беса).*

ЈОВЧА

(опази куда би она, прискочи, ухвати је за руку и тргне напразно): Куда ћеш
тамо? *(Затвори врата од собе где су гости и свирка):* Овамо! *(Истргне јој свећу,
отвори Васкина врата, осветли собу. Кад види да је празна, избезумљено, другим
гласом):* Шта је?

МАРИЈА

*(прибрала се већ. Стојећи пред њим, осветљена свећом из руке његове која
дрхти, решена на све, диже главу и гледа га, као никад дотле, право, дуго и горко,
горко).*

ЈОВЧА

(устукне пренеражен): Ама, шта је?

МАРИЈА

(једва прошапће): Ништа.

ЈОВЧА

(показујући на Васкину собу): Па камо је?

МАРИЈА

(болно): Болна!

ЈОВЧА

(одахне ослобођен сумње, опет бесно, предишући и надносећи се над њу): Како: »болна«?! *(Замахне да је бије, готов и да убије):* Зашто »болна«? Докле ће да болује? *(Још бешиње):* Шта си ти гледала, чекала? Зашто је ниси лечила?... Зашто си »мајка«? Зашто ти је она кћи?...

МАРИЈА

(заклима болно главом, гледа га горко, иронично, проплакавши): Кучка је она, а не »кћи«!

ЈОВЧА

(устукне; у тренутку разумео је све: да их је Васка обешчастила, и зато је »болесна« и нема је код куће. Избезумљен): Не то, бре!... *(Готово бесвесно):* Лажеш ти! *(Хвата се за ту могућност, као последњу наду, понавља):* Лажеш, лажеш! *(Шчепа је за раме и тресе):* Кажи да лажеш. Иначе... убићу те, убићу...

МАРИЈА

(одлучно): Убиј!

ЈОВЧА

Ама, убићу те, убићу, иако си њена мајка. За њу, ради ње! Убићу те и после казаћу јој: »Чедо, не љути се, али ја убих ону, твоју мајку. Јер она тебе, чедо, тебе хтела да срамоти, да за тебе каже оно што ти, знам, уверен сам, ни у сну не можеш«... *(Таре чело од зноја, страха, језе. Измиче се од жене, блаже):* Јест, убићу те, убићу. Говори, кажи да си лагала, да није истина. Кажи, па да те убијем. Говори да то није истина или, ох, све ћу да побијем! Говори брзо, брзо, јер ево већ ме души *(хвата се за прси, врат),* стеже, хвата... Говори, кажи да можда, можда... *(Измиче се, престрављен.)*

МАРИЈА

Убиј! Али камо срећа да је »можда«, да није истина!

ЈОВЧА

Па камо је? Где је? Да је видим. Јер ти лажеш. Где је, где је, да је видим!

МАРИЈА

Не можеш да је видиш. Јер кад је видиш онда је све...

ЈОВЧА

(очајно): Како: »све«? Зар је већ »све«? Дотле дошло? *(Баца свећу у њеном правцу, те се угаси и котрља низа степенице.)*

МАРИЈА

(иронично): »Дошло«? Ко зна колико, али кроз који дан можда ће да роди... *(Пометено силази, бежи у кујну.)*

У соби појачана свирка, која и дотле непрекидно траје; сад и пригушена сватовска песма.

ЈОВЧА

(од беса угриза се за језик.) Ав! *(Нагло отвара врата од гостинске собе, стаје на осветљена врата.)* Пријатељи!

Свирка и песма, прво појачане отварањем врата, прекину се.

ЈОВЧА

(сам се уплаши од страшне шупљине свога гласа; повлачи се у мрак, завлачи песницу у уста и загризе, до крви. Бол од уједа га освети. Трза се, таре чело, посрћући стаје на врата; усиљеним, дубоко болним плачним гласом): Пријатељи, моја *(загушено)* кћи болна је, болна. Данас, сутра, ако не умре.

ПРИЈАТЕЉИ

(престрављени поскачу, дотрче до њега.)

ПРВИ ПРИЈАТЕЉ

(несуђени свекар, плачно): Не бој се, пријатељу! Оздравиће она. Не одричем се ја. И болесну, ја ћу да је узмем...

ЈОВЧА

(бесно, очајно, оштро): Нема јој лека, нема! *(Зарежи, зашкрипи зубима, мислећи на казну за њу. Стаје уз врата споља; види се како се силом одупире плећима и главом да се не скљока, да се одржи усправно.)*

ПРИЈАТЕЉИ

(се загледају, машу тужно главама. Погледима се договоре и излазе снебивајући се, као убијени, поред Јовче који бесвесно гледа за њима. Свирачи се извлаче преплашени, погурени. Сви силазе. Дају знак и свирачима доле те се придружују мучке. Неко с фењером их с лева дочекује и води кроз воће, где су коњи и

остали, па ће кроз капиџике да се изгубе заједно са лелујавом светлошћу више фењера).

ЈОВЧА

(сруши се преко прага собњег, потмуло јечећи).

Пауза.

Доле у кујни и на прозорима гаси се светлост.

Позорницу осветљује само млаз светлости озго из собе, испреламан решеткама на доксату.

ЈОВЧА

(освешћује се, диже се у вратима; пипа се по силаву, гледа је ли му револвер пун, браћа га, нагне се на доксат, бесно, пригушеним гласом): Коња! (Силази тежким корацима, предишући.)

НЕКИ СЛУГА

(изводи коња пред биљекташ до степеница; држи узенгију, и чим Јовча узјаше, трчи и отвара капију, коју одмах и затвара за Јовчом. Док се топот узнемиреног коња губи улицом, слуга трчи до кујнских врата и виче у мрак): Оде газда!

МАРИЈА, ТОМА и АРСА

(излазе из мрачне кујне, одахнувши али још преплашени).

ТОМА

(приметивши слугу у мраку крај степеница): Бежи, ти!

САУГА

(побегне лево иза куће).

МАРИЈА

Оде да је тражи, да је убије! Сигурно на чивлук. Мисли да је онде.

ТОМА

Добро се ти сети да је не шаљемо тамо, него сакријемо чак код тетка-Пасе. Ту је неће тражити.

АРСА

А шта ћемо сад?

МАРИЈА

(Томи): Ти, сине, по Богу син да си ми, одмах сутра деда-владики. Падни му пред ноге, стопе да му љубиш, моли, преклињи, да их венча одмах, одмах, преко реда, без реда. Обећај прилог цркви. десет ока зејтина, воска, кандило, икону. Паре не жалим. И моли, преклињи, да наврати сутра сâм овамо, ако он... Ох, тешко нама!

ТОМА

(предано): Хоћу, нано, хоћу за њу, све, све.

МАРИЈА

(погледа горе, сети се да треба угасити светлост горе; према кујни): Вело, Софија, где сте? Хајде, кћери, угасите горе, затворите!

ВЕЛА и СОФИЈА

(одлазе горе, гасе, враћају се опет у мрак кујнски).

АРСА

А где ћемо их после?

ТОМА

Горе, у ону кућицу, на крају вароши. Ето им ту, кућа, башта, њивче, па како им Бог да!

МАРИЈА

(ерли пасторке, потресено, плачно): Хвала, децо моја слатка! *(Клоне им на руке.)* Ох, црна кућо моја! *(Уводе је у кујну.)*

IV

Јовчина чардаклија на чивлуку. На среди огњиште а горе баца с ватром

која и осветљује; са стране долапи; прострта асура; кроз прозоре у дну се види мркла ноћ. Ветрови фијучу.

СТОЈНА

(распрема, извлачи из долапа постељу, намешта крај огњишта).

Чује се лавез паса као на туђинце, али се брзо утиша.

СТОЈНА

(ослушне):

Рано је за њега. И не би пси. Биће ко залутао и прошао.

Чује се тиха лупа оздо.

СТОЈНА

(се тргне, ослушне, отвори прозор, уплашено): Ко је?

ГЛАС ТОМИН

Отвори. Ја сам, Тома!

(позна глас, зачуђено): Је ли млади газда? *(Себи):* Што ли ће сад?

ГЛАС ОЗДО

(опоро): Отвори ваздан!

СТОЈНА

(затвори прозор): Сад, сад ћу. *(Силази лево.)*

Пауза.

ТОМА и АРСА

(с подигнутим оковратницама, трљајући руке седају уз огњиште да се греју.)

СТОЈНА

(улази за њима, преплашено одговарајући им на питања): А, неће он још да се врати. Нарочито кад је оваква ноћ студена, ветровита, онда и дуже остане. Иде увек мој Стојмен кришом за њим, тамо, знате, више Васкине куће. Сакрије се и пази да му се што не деси; има злих луди. И каже Стојмен: Ништа, само стоји више куће, не мари што ветар и њега и коња заноси да обори. И што жешћи ветрови њему чисто милије. И само гледа у њену кућу како ветрови око ње завијају, улазе унутра и, можда, шибају је, шибају... А он само мрмља: »Тако, тако!« И као светећи се и себи, још бешње: »Тако! Хоћеш ти! Не даш, не даш!«... То и ништа више. Тек ободу коња у ноћ; али не долази одмах овамо него обилази далеко, чак доле, до границе, ако га ко од нас, чивчија, чује или опази, да помисли како он долази оздо, из Арнаутлука, где се, како нам после прича, пушкарао с њима...

СТАРИЈИ СИН

Де, знамо то и ми. И ми смо га пратили. Али то ником другом да ниси!... Па, то ништа и није, не кошта кућу; ама, он расипа, чујемо, овде и даје Циганкама, хоће да прода чивлук?

СТОЈНА

Не знам, газдо. Но знам само да се овако више не може да издржи. Ја бар не могу. Откад се она несрећа деси и он овамо код нас дође, ето и ноћ и дан све је уједно. Ја више не могу да издржим. Цео дан спремам, стрепим да ће сваки час да се врати, рупи, и да одмах, знате какав је, не почне да нас бије и грди. А оно, целог дана не дође. Све по планинама и пољима са коњем. Добро и тај коњ не падне већ једном. И тек дубоко у ноћ, кад све живо поспи и већ први петлови почну, он тек онда рупи. И одмах овамо, у чардаклију. И целу ноћ седи. Чим уђе он одмах: где је та Циганка, што тобож има њене, Васкине очи...

АРСА

А где је она? Ту ли је? *(Гледа у брата питајући.)*

СТОЈНА

Ту је, доле, код мене, спава, одмара се.

ТОМА

(утишава брата). Нека то сада, после.

СТОЈНА

А, није газда! Ништа лоше са том Циганком не чини. Што кажу да тобож с њом живи, није, није истина. Ја сам ту и целе их ноћи дворим. Само, она не личи на Васку али, да има њене очи — има! И тако, забради је и само те очи да јој се виде, тако целе ноћи седи спроћу њега. Она, та Циганка са Васкиним очима и врачара што му сваку ноћ баје и гата на кост. Тако целе ноћи. И још једнако само љуту ракију, Љуту, љуту. И већ више не знам где да је нађем тако љуту. Прво стакло што донесем, добра је, љута, али после — не ваља, није љута. И онда грди, виче, прети како ће да ме убије, расели, све ће да нас растера... Па ето, газдо, не знам шта више да радим, куд да се денем, ако ви не...

ТОМА

Не смемо, не смемо ни ми. Бојимо се. Говоре комшије и други да га огласимо за »онако«, у манастир какав да га водимо. Али још не смемо.

СТОЈНА

А, не то, газдо! То, луд, није. Није још. А и грехота је. Јер толико пута ујутру, кад му постељу дижем и јастук, на јастуку, где му је била глава, где су му биле очи, увек, увек ту нађем како је влажно. Сигурно од суза. Сигурно, кад на вуче на главу јорган, он, пошто зна да га неће нико видети, плаче тада, и отуда свако јутро нађем ја онако јастук, где су му очи биле, влажан од суза...

АРСА

(нестрпљив, ослушкујући): Али, бато, да не рупи,... да пожуримо!

ТОМА

(Стојни, оштро): Чуј. Да нас сакријеш доле код себе. Ту Циганку с очима Васкиним и гатару ми ћемо да пребацимо преко границе, далеко, да се не врате више. Ништа друго, не бој се. Нећемо да прљамо руке.

СТОЈНА

(престрављена): Ох, а шта ће са мном бити?

АРСА

Бут. Ништа он неће знати. Казаћеш: одвукли је, ваљда, други Цигани, арнаутски. И нико не сме знати.

ТОМА

Само Стојмену, одмах чим дође, казаћеш и послаћеш га к нама. С њим ћемо заједно.

СТОЈНА

(крши руке): Ох, аман!

АРСА

Бут! Ако нас издаш, ако он нешто примети, Ни ти ни Стојмен овде више!

ТОМА

Слушај. Кад дође, ти се чини невешта. Ради све као увек. Па кад он клоне већ и Циганке изиђу, наша брига.

АРСА

Не може се овако више, не може!

СТОЈНА

Не може, газда, ама...

ТОМА

Доста, а сад нас води и умири се, да он што не примети. Хајде, брзо, одмах!

(Силазе лево.)

Пауза.

СТОЈНА

(враћа се, умирена већ, подстиче ватру на огњишту, намешта грање): И боље, боље тако! Иначе се већ не може овако. Ваљда ће, после, и он за њима у свет. *(Трза се на шушањ који чини Стојмен испевши се полако у чардаклију.)*

СТОЈМЕН

Добро, опет стигох пре. Сад ће ваљда и он оздо. *(Стојни):* Шта се ту трзаш?...

СТОЈНА

Де, тако, замислих се. Него... *(приђе и шапће му, дижући прст на претњу да о томе ћути, и све испуни што треба.)*

СТОЈМЕН

Ко? Младе газде?! Где су?

СТОЈНА

(затискује му уста): Ћут! (Одвлачи га лево низа степенице.)

Пауза.

Ветрови све бешњи.

ЈОВЧА

(пење се тешким корацама, замишљен, уморан, седа крај ватре на столац. Одахне, хукне, тешко).

СТОЈНА

(ужурбана, примиче софру из угла, са боцом ракије, застругом сира, сељачким хлебом, тацном дувана и већ начињених цигарета, палидрецима и једном оглоданом кобилицом од пилета).

ЈОВЧА

(натече ракију, жудно отпија, стреса се; дохвати цигарету и пали, гута дим; пружа ноге те га чивчика изува, допушта да му свлачи горње одело, распасује га; помаже и сам; леже у постељу).

СТОЈНА

(примиче му софру што ближе рукама, нуди га): Кусни, газда, мезети мало.

ЈОВЧА

(отурује јело, натече боцу, изваљује се, налакћује се).

СТОЈНА

(покрива га и утуткава, намешта јастук да се боље наслони).

ЈОВЧА

(погледа је, нешто разнеженије, болно): Где је?

СТОЈНА

(уздахне): Ето, ту је. Сад ће. (Окрене се улазу, силази, једва дочекавши да сврши своју улогу.)

ЗУЛФА

(улази тихо и седа на столац према Јовчи, подаље; у раскошном оделу, с низама о врату, забрађена танком, фином шамијом, тако да јој се виде само очи, крупне, сјајне, живе; поглед јој је умиљат, нежан, чежњив, док је Јовча у почетку гледа нежније; доцније, кад плане Јовча, поглед јој је унезверен, престрављен; у држању се види укрућеност).

ЈОВЧА

(гледа у Циганку, у очи њене, израз му постаје све блажи, заноси се у успомене о Васки пре греха, шапато): Све моје, све... Не дам... (Сети се греха Васиного, плаче): Ћут, ти!

ЗУЛФА

(окрене само поглед од њега, заклања се руком).

ЈОВЧА

(болно): Стару!

НАЗА

(улази тихо, седа на столац до Јовче, окренута ватри; разгрне шамију те јој се још јаче осветли од ватре њено старо кошчато лице; узима са софре »кост«, уноси се у њу, загледа пеге и шаре по њој).

Пауза.

Ветрови јаче и бешње дувају. Тресу зграду. Ватра праска. Њени пламени осветљавају час Циганку, час Јовчу. У ноћи издвоји се у хуци ветрова дуг отегнут урлик пса.

НАЗА

(не диже главу, него још јаче, тајанственије, дубље се уноси у »кост«, гледа у њу, обрће је).

ЈОВЧА

(гледа је нетремице, већ га страх подузима; храбрећи се викне): Гледај!

НАЗА

(значајно маше главом, отурује косу која јој пада на очи; тајанствено): И арно и лошо! (Загледа ближе): Био си богат, силан. Што год си зажелио све је било твоје. Хазне, бисаге с парама...

ЈОВЧА

(с досадом, прекида је, одмахујући руком): Море, и сад то имам.

НАЗА

(загледа још пажљивије): друго шта има? Залуду ти што си толике земље видео, градишта пропутовао, и на Бакарном Гумну био, три пута тамо заноћио, — оно што ти је срце тражило, никад ниси имао, никад...

ЈОВЧА

(мрачно, презриво): Хм... па?...

НАЗА

(пригушујући глас, развлачећи речи, подиже очи које сјаје од ватре с огњишта, гледа га тајанствено): У твојој башти — цвеће — фидани... *(Гледа у »кост« па у Јовчу, нагињући се ближе њему):* Један фидан, једно дрвце од свих најубаво, најлепше.

ЈОВЧА

(постаје узнемирен, натеже боцу, пуши дубље).

НАЗА

И ти си га много чувао, много волео.

ЗУЛФА

(извирује иза старе, гледа умиљато Јовчу).

ЈОВЧА

(ганут; ублажују му се црте на лицу).

НАЗА

(развлачећи, пригушеније): Али, кад оно порасло, залистало, зажеднело... — ти му не даде...

ЈОВЧА

(чисто плачно, као правдајући се): Све сам давао! Шта јој нисам дао?...

НАЗА

(загледа боље »кост«, подноси је Јовчи да види и сам и показује прстом место где се то види): Не знам, газдо. Овде тако стоји. *(Уноси се сва у читање »кости«,*

тумачи му шаре на њој; сасвим му се приближила те заједно саставили главе и зуре у прст њен који шара по кости и тумачи знаке): Ево, газдо, ево га то дрвце... а ево одовуд као неки млаз... па као пошао да га освежи, напоји... али, ево где си и ти (*куцка ноктом на једном месту*).

ЈОВЧА

(се стреса, хтео би да не гледа, устрепти очима, зажмури, опет прогледа оштро).

НАЗА

Ево, ту, између њих... и — не даваш... пречиш...

ЈОВЧА

(се хвата за главу).

НАЗА

И зато си грешан. Зато те сан не хвата. Све, све на то дрвце мислиш...

ЈОВЧА

(трза се из заноса, очајно, бесно): Напоље! Лажеш! Све лажеш! (Баца јој новаца.) Све лажеш! Нисам ја грешан. Нисам јој пречио, не давао... А што она била кучка (*отме Нази »кост« и баца на Зулфу, која се згрчила у страху.*) Кучка, па није могла да чека, дочека мужа... Ох! (*Пада ничке по јастуку, шакама стиснутим у песнице грчевито гужва и кида јорган, плећа му се тресу од очаја и беса.*)

НАЗА И ЗУЛФА

(покупивши разбацан новац, беже лево, без луке, у чарапама).

Пауза.

Кроз фијук ветрова чује се крик Зулфин: Аман газ...!, загушен шаком. Рзање коња, топот све даљи. Урлик пса, прекинут такође. Вијук ветрова појачан...

СТОЈНА

(извирује на вратима лево, бојажљиво се крстећи, мотри на Јовчу).

ЈОВЧА

(тресе се у силом загушиваном плачу): Дрвце моје... све моје... не давам...

V

K

рај вароши. На крају Васкина кућица: проста, сниска, ограђена

каменом и, као све забачене куће на крају вароши, покривена каменим плочама и цреповима. Сва разграђена и са зидовима од наслаганог камења. На ниже, у дну, пружа се улица која води вароши, са поређаним кућама, торњевима од цркве. — Из вароши чује се ларма, жагор. Вече почиње да пада.

ВАСКА

(седи испред куће, згрчених колена, у старом оделу, повезане главе, особито чела, и пуши окрајак цигаре).

МЛАДЕН

(с друге стране улази са нарамком дрва која је набрао по шуми; погрбљен; журно и обрадовано што је стигао на време): Е, е, стигох на време, стигох, стигох. (Стоварије с леђа дрва испред куће):

Имаш гаса, свеће? А, има то. Остало је од синоћ. Али ти, имаш ли ти дувана?

ВАСКА

(баца с прстију цигару одавно угашену): Нема. Нестало већ.

МЛАДЕН

(забринуто): Па синоћ ти купих! Зар већ ти нестало? Што га толико много пушиш? (Чеше се, замишљено): Сада не знам где ћу већ на вересију да нађем. Да бар раније стигох, те бар ова дрва да продам па дуван да ти купим.

ВАСКА

Не мораш ни да ми га купиш.

МЛАДЕН

(уплашено): Купићу, купићу. Не мораш ти одмах да се љутиш. *(Полази):* Купићу ти! *(Застаје):* А хлеба? Имаш ли њега?

ВАСКА

Има. Остало од синоћ неко комађе.

МЛАДЕН

(излазећи): Е, добро. Бар то, хлеба кад има. *(Застаје):* А ти, молим те, ако нећеш штогод да ми скуваш, а оно бар наложи ватру. *(Показује на дрва):* Ено, све је суво, све суво. И, ако хоћеш, наложи. Наложити, нека се бар задими по кући. *(Одлази.)*

ВАСКА

(диже се. Узима од дрва неколико најтањих и пошто их о колено преломи и уситни, улази у кућу).

Пауза.

Чује се све ближе ларма, вика: О деда Јовчо! Деда Јовчо!

Улази Јовча. Деца га воде. Играју се с њим. Витлају испред њега. Једни га спотичу, други му прикачињу остраг разне ствари што на путу нађу.

ДЕЦА

(водећи га): Хоћеш код Васке?... Деда Јовчо!... Хоћеш тамо, код ње, да те водимо?

ЈОВЧА

(укаљан како је уз пут падао, гологлав, у белим чарапама, неопасан, у кошуљи, како је од куће, из затвора, утекао; идући шлогиран, трупкајући и заносећи се, кркља и одобрава деци): А... а... тамо... а... а.

ЈЕДАН ДЕЧАК

(навирује у Васкину кућу и виче): Васке море, ево отац ти, деда Јовча!

ВАСКА

(истрчи, полети оцу; узима га од деце): Ох, оче, зар опет овамо? Зар си опет могао да се украдеш и дођеш овамо? Ох, зашто, зашто? *(Узима га, меће до себе, у крило, чисти му одело):* Ох, где си то падао, где си могао толико да се упрљаш?

ЈОВЧА

(са неисказаним напором да се насмеје, са сузама у очима, с болом у устима, кркља срећан, гледајући у њу): А... а... а...

